

واکاوی جهاد فرهنگی در تمدن سازی از منظر مقام معظم رهبری

افشاری^۱

چکیده

جهاد فرهنگی در تمدن سازی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری ضرورتی حیاتی برای احیای هویت دینی و ملی و مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان است. ایشان فرهنگ را زیربنای اصلی تمدن ها دانسته و بر نهادینه کردن جهاد فرهنگی در تمامی سطوح جامعه، از جمله آموزش، رسانه ها و هنر، تأکید دارند. از دیدگاه ایشان، تمدن سازی مستلزم برنامه ریزی دقیق، بهره گیری از ظرفیت های داخلی و استفاده مؤثر از الگوهای موفق است تا بتوان ارزش های اسلامی را به شکلی پویا و کارآمد در جامعه گسترش داد. این مقاله به شیوه توصیفی بوده و به مواردی شامل: پرداخته شده است. همچنین تقویت روحیه هم افزایی و اتحاد میان نهادها و افراد جامعه به عنوان عناصر کلیدی در جهاد فرهنگی مطرح می شود که هدف اصلی آن دستیابی به تمدنی پایدار و پیشرفته بر پایه فرهنگ ناب اسلامی است.

کلیدواژه ها: جهاد، جهاد فرهنگی، تمدن سازی، مقام معظم رهبری.

^۱ . طلبه سطح ۲، حوزه علمیه خاوران، هیدج.

مقدمه

در عصر حاضر، گسترش تهاجم فرهنگی و تلاش نظام سلطه برای تضعیف هویت اسلامی و ملی جوامع مسلمان، ضرورت بازنگری و تقویت جهاد فرهنگی را بیش از پیش آشکار ساخته است. تهاجم فرهنگی غرب به عنوان یکی از ابزارهای مؤثر در فروپاشی هویت تمدنی جوامع اسلامی، تهدیدی جدی برای تحقق تمدن سازی نوین اسلامی محسوب می شود.

از منظر مقام معظم رهبری، جهاد فرهنگی نقطه آغازین و زیربنای تمدن سازی اسلامی است که نقش تعیین کننده ای در احیای هویت ملی و دینی جوامع ایفا می کند. ایشان تأکید دارند که تمدن نوین اسلامی تنها در سایه تقویت فرهنگ ناب اسلامی، مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان و بهره گیری از ظرفیت های داخلی امکان پذیر است. پرداختن به جهاد فرهنگی باعث تعالی جامعه، تقویت ایمان و ارزش های اجتماعی، و ایجاد بستری برای پیشبرد تمدن اسلامی می شود.

از دیدگاه مقام معظم رهبری، جهاد فرهنگی رکن اساسی تمدن سازی اسلامی بوده و برای مقابله با تهاجم فرهنگی و حفظ هویت اصیل اسلامی ضرورت دارد. ایشان بر برنامه ریزی دقیق فرهنگی، استفاده از ظرفیت های داخلی و تقویت روحیه مقاومت در برابر نفوذ فرهنگ غرب تأکید دارند. تنها با پرداختن به جهاد فرهنگی می توان زمینه لازم برای احیای تمدن اسلامی و تثبیت ارزش های دینی و ملی را فراهم کرد. حال سوال اصلی این است که واکاوی جهاد فرهنگی در تمدن سازی از منظر مقام معظم رهبری چیست؟

در مورد پیشینه مقاله می توان به مقالاتی چون:

۱- مقاله «جهاد فرهنگی و فرهنگ جهادی» از سید علی حسینی ۱۳۸۶ش؛ برای رسیدن به فرهنگ جهادی در خانه اداره و جامعه باید با جهاد فرهنگی عجین شد و تنها از طریق آن می توان به فرهنگ جهادی رسید در پایان دیدگاه رهبر معظم انقلاب درباره فرهنگ جهادی به شرح بررسی شده است.

۲-مقاله «واکاوی مولفه های تربیت انقلابی زمینه ساز تمدن اسلامی» از فاطمه علی پور ۱۴۰۰ش؛ هدف پژوهش حاضر تبیین مؤلفه های تربیت /انقلابی زمینه ساز تمدن /اسلامی با تاکید بر بیانیه گام دوم است.

۳-مقاله «تمدن سازی انبیای ابراهیمی» از اصغر منتظر القائم ۱۳۸۹ش؛ موضوع تمدن سازی در حکومت های انبیا همواره از موضوعات مهم و چالش برانگیز در حوزه فرهنگ و تمدن بوده است. از همین رو، این مطلب محور این پژوهش است.

با توجه به پیشینه پیش رو، می توان گفت که این مقالات بیشتر به جهاد فرهنگی یا تمدن سازی به صورت جدا بررسی شده اند و هیچ کدام از دیدگاه رهبری اشاره ای به این موضوع نکرده اند. از همین رو، در این مقاله به بررسی جهاد فرهنگی در تمدن سازی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب پرداخته شده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- جهاد

«جهاد» واژه‌ای عربی است از ریشه «جهد» به معنای مشقت، تلاش، مبالغه در کار به نهایت چیزی رسیدن و توانایی^۱. مهم‌ترین مفهوم اصطلاحی این واژه در متون دینی، همانند کاربرد عام آن، گونه‌ای خاص از تلاش است یعنی مبارزه کردن در راه خدا با جان، مال و دارایی‌های دیگر خود با هدف گسترش اسلام یا دفاع از آن^۲.

در متون دینی، علاوه بر این معنای خاص و اصطلاحی، جهاد به مفهوم لغوی و عام خود نیز بسیار بکار رفته است، مانند کاربرد تعبیر «جهاد اکبر» درباره مجاهدت و تلاش نفس در برابر شیطان و هوای نفس^۳. در احادیث برخی از کارها به مثابه جهاد شمرده شده‌اند که ظاهراً برای ارج نهادن به این کارها بوده است مانند امر به معروف و نهی از منکر، سخن گفتن به عدالت در برابر سلطان ستمگر، تلاش مرد برای زنده کردن سنتی نیکو در جامعه، خوب شوهرداری کردن زن و تلاش مرد برای کسب روزی حلال برای خانواده^۴.

جهاد از نظر سیدعلی خامنه‌ای، دومین رهبر جمهوری اسلامی ایران، منحصر به میدان جنگ نیست و میدان‌های وسیعی همچون سیاست، فرهنگ، اندیشه، اقتصاد و تبلیغ را در بر می‌گیرد^۵. به‌باور او، هر تلاشی که متوجه حمله‌ای از دشمن باشد جهاد است. برای نمونه، در جمع تولیدگران و فعالان اقتصادی ایران گفته مسئله تولید و تلاش در این زمینه، از آن‌رو که دشمنان ایران در پی تضعیف آن هستند، مصداقی از جهاد است^۶.

۱. فراهیدی، العین؛ ابن‌اثیر، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، ذیل «جهاد»

۲. ابن‌عابدین، رد المحتار علی الذر المختار، ج ۳، ص ۲۱۷؛ هیکل، الجهاد و القتال فی السیاسه الشرعیه، ج ۱، ص ۴۴.

۳. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۶۱؛ نجفی، جواهر الکلام، ج ۲۱، ص ۳۵۰؛

۴. کلینی، اصول کافی، ج ۴، ص ۲۵۹، ج ۵، ص ۹۱۰، ۱۲، ۶۰، ۸۸.

۵. جهاد، www.khamenei.ir

۶. همان.

۲-۱- فرهنگ

معنای لغوی «دین»^۱، انقیاد^۲، خضوع^۳، پیروی، اطاعت، تسلیم و جزا است^۴. و معنای اصطلاحی آن؛ مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها باشد. گاهی همه این مجموعه حق و گاهی همه آن باطل و زمانی مخلوطی از حق و باطل است^۵. اگر مجموعه حق باشد آن را «دین حق» و در غیر این صورت آن را «دین باطل» و یا «التقاطی از حق و باطل» می‌نامند. «فرهنگ» واژه‌ای فارسی و مرکب از دو جزء «فر» و «نگ» است. «فر» به معنای شکوه و عظمت و اگر به عنوان پیشوند به کار رود به معنای جلو، بالا، پیش و بیرون است^۶. «نگ» از ریشه اوستایی سنگ به معنای کشیدن، سنگینی و وقار است. واژه مرکب «فرهنگ» به معنای بیرون کشیدن، بالا کشیدن و برکشیدن است^۷.

اصطلاح فرهنگ دارای معانی و مفاهیم متنوع است و در سیر تاریخی خود، معانی مختلفی را به خود گرفته است از جمله: ادب، تربیت، دانش، معرفت، مجموعه آداب و رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، کتاب لغت، نیکویی، پرورش بزرگی، فضیلت، شکوه‌مندی، هنر، حکمت، شاخ درختی که زیر زمین خوابانند و بر آن خاک ریزند، و نیز تعلیم و تربیت، آموزش و پرورش، مکتب و ایدئولوژی^۸. فرهنگ یا تمدن... کمیت در هم تافته‌ای است شامل دانش، دین، هنر قانون و اخلاقیات آداب و رسوم و هرگونه توانایی و عاداتی که آدمی چون هموندی (member) از جامعه به دست می‌آورد^۹.

۱. دائرة المعارف تشیع، ج ۷، واژه‌ی دین.

۲. هادوی تهرانی، مهدی، مبانی کلامی اجتهاد، ص ۳۹۱ - ۳۸۳.

۳. همان، ولایت و دیانت، ص ۲۲ - ۱۵.

۴. همان، باورها و پرسش‌ها، ص ۱۷ - ۱۶.

۵. جوادی آملی، شریعت در آیین معرفت، ص ۹۳، چاپ ۱۳۷۲.

۶. راغب اصفهانی، مفردات راغب، واژه دین.

۷. شعرانی، نثر طوبی یا دایرة المعارف لغات قرآن. ص ۵۹.

۸. صاحبی، مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران، ج ۱، ص ۶۰.

۹. همان، ج ۲، ص ۱۵۳.

فرهنگی در سطح ملی نیازمند مشارکت سازنده و هماهنگی میان تمام نهادهای فرهنگی، آموزشی، رسانه‌ای و مذهبی است. از دیدگاه ایشان، همفکری نهادها در این عرصه می‌تواند مسیر جهاد فرهنگی را تسهیل کرده و از پراکندگی برنامه‌ها و هدررفت منابع جلوگیری کند. رهبری بر این نکته تأکید دارند که اتحاد نهادهای فرهنگی و هم‌افزایی آن‌ها از طریق تدوین اهداف مشترک و استفاده از ظرفیت‌های موجود، می‌تواند نتایج بزرگی در حفظ ارزش‌ها و تقویت هویت اسلامی-ایرانی داشته باشد.^۱

شهید مطهری نیز بر اهمیت مشارکت و هم‌افزایی نهادهای مختلف در حوزه برنامه‌ریزی فرهنگی تأکید کرده است. وی معتقد است که نهادهای فرهنگی، آموزشی و دینی باید با یکدیگر در ارتباط و هماهنگی باشند تا بتوانند برنامه‌های فرهنگی را در راستای تمدن‌سازی اسلامی پیش ببرند. مطهری بر این باور است که پراکندگی و ضعف هماهنگی میان نهادها، باعث ایجاد خلاء فرهنگی و فکری در جامعه خواهد شد و این خلاء می‌تواند راه نفوذ فرهنگ‌های بیگانه را باز کند. او بر اهمیت ایجاد شبکه‌های همکاری میان نهادها برای تدوین اهداف بلندمدت فرهنگی تأکید دارد و جهاد فرهنگی را راهی می‌داند که تنها با همفکری و انسجام نهادها می‌تواند به نتایج مطلوب در تمدن‌سازی دست یابد.^۲

ب. جذب و استفاده از منابع داخلی و ارائه الگوهای موفق فرهنگی

مقام معظم رهبری بر اهمیت استفاده از ظرفیت‌ها و منابع داخلی به‌عنوان یکی از راهبردهای مهم تمدن‌سازی تأکید دارند. ایشان بیان می‌کنند که جوامع اسلامی، به‌ویژه ایران، دارای منابع انسانی، تاریخی و فرهنگی بسیار غنی هستند که می‌توانند در جهاد فرهنگی به‌عنوان پایه اصلی تمدن‌سازی مورد بهره‌برداری قرار گیرند. از دیدگاه رهبری، اعتماد به توانمندی‌های داخلی و به‌کارگیری استعدادهای ملی، نه تنها راه را بر نفوذ فرهنگ‌های بیگانه می‌بندد بلکه شرایطی را فراهم می‌کند که کشور بتواند الگوهایی مستقل، متناسب با هویت اسلامی و ایرانی، در

^۱ . بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی. بر گرفته از سایت www.khamenei.ir .

^۲ . مطهری، پیرامون انقلاب اسلامی، ص ۹۲.

عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی به جهان معرفی کند. ایشان استفاده حداکثری از ظرفیت‌های بومی را زمینه‌ساز ایجاد امنیت فرهنگی و تحقق اهداف تمدنی می‌دانند.^۱

شهید مطهری نیز ارائه الگوهای موفق فرهنگی را یکی از مؤلفه‌های اساسی جهاد فرهنگی و تمدن‌سازی می‌داند. وی تأکید دارد که انقلاب اسلامی باید در حوزه فرهنگ، الگوهایی موفق و عملیاتی برای جامعه ارائه دهد تا این الگوها بتوانند نسل جدید را با ارزش‌های دینی و تمدنی آشنا سازند. مطهری بر این باور است که تمدن‌سازی بدون ارائه الگوهای مؤثر که مورد پذیرش عموم قرار گیرد، امکان‌پذیر نیست و جوامع غربی از همین ابزار برای تثبیت فرهنگ خود استفاده کرده‌اند. از دیدگاه او، این الگوها باید مبتنی بر منابع داخلی کشور باشند تا نشان‌دهنده استقلال فرهنگی و مقاومتی هدفمند در برابر تهاجم فرهنگی باشد. وی تأکید دارد که چنین الگوهایی قادر خواهند بود فرهنگ ایرانی-اسلامی را به جهان معرفی کرده و زمینه را برای تعامل‌های جهانی فراهم کنند.^۲

^۱ . بیانات در دیدار با کارگزاران فرهنگی . بر گرفته از سایت www.khamenei.ir .

^۲ . مطهری، پیرامون انقلاب اسلامی ، ص ۸۴ .

نتیجه گیری

جهاد فرهنگی را می‌توان یکی از اساسی‌ترین راهبردها در تمدن‌سازی اسلامی دانست که نه تنها به حفظ هویت دینی و ملی کمک می‌کند، بلکه مسیر رشد و شکوفایی جامعه را هموار می‌سازد. واکاوی مفهوم جهاد فرهنگی نشان می‌دهد که این تلاش مستمر بر محوریت فرهنگ‌سازی، ارائه الگوهای موثر، و ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی میان نهادهای مرتبط استوار است. در این مسیر، بهره‌گیری از منابع داخلی و شناخت دقیق نیازهای اجتماعی، فرهنگی و تاریخی، زمینه‌ای برای مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی و الهام‌بخشی تمدنی فراهم می‌کند. از این منظر، جهاد فرهنگی نه تنها یک وظیفه فردی بلکه یک رسالت جمعی قلمداد می‌شود که تمامی بخش‌های جامعه را درگیر می‌کند تا بتوانند در چارچوب ارزش‌های اسلامی و ایرانی، تمدنی شایسته و پیشرو را شکل دهند. جهاد فرهنگی در تمدن‌سازی نقشی حیاتی ایفا می‌کند و به‌عنوان یک راهبرد کلان، پایه‌ای برای ارتقا و تثبیت ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه محسوب می‌شود. با بررسی ضرورت‌های تمدن‌سازی، روشن می‌شود که بدون تلاش هماهنگ و مستمر در عرصه جهاد فرهنگی، امکان مقابله مؤثر با چالش‌ها و تهدیدات فرهنگی وجود ندارد. این اقدام باید بر پایه ارائه الگوهای کارآمد، تعامل سازنده میان نهادها، و استفاده بهینه از منابع داخلی صورت گیرد. جهاد فرهنگی، علاوه بر اینکه در حفظ اصالت و تقویت باورهای جامعه تأثیرگذار است، می‌تواند به‌عنوان ابزاری موثر، فرهنگ ریشه‌دار و مبتنی بر هویت جامعه اسلامی-ایرانی را به جهان معرفی کند و مسیر ورود به عرصه تمدن نوین اسلامی را هموار کند.

منابع

*قرآن کریم

۱. ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد، *مقدمة ابن خلدون*، به کوشش علی عبدالواحد، قاهره، دار نهضة مصر. بی تا.
۲. ابن عابدین، محمد امین، *رد المحتار علی الدر المختار*، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۶ق - ۱۴۱۵ق.
۳. ابن اثیر، مبار بن محمد، *النهایه فی غریب الحدیث والاثار*، قم: انتشارات اسماعیلیان، ۱۳۶۴ش.
۴. جوادی آملی، عبدالله، *شریعت در آیینہ معرفت*، قم: انتشارات اسراء، ۱۳۹۲ش.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، قم: انتشارات اسلامیہ، ۱۳۸۷ش.
۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *مفردات ألفاظ القرآن*، ۱جلد، دار القلم - بیروت، ۱۴۱۲ق.
۷. سایت بیانات آیت الله سید علی خامنه ای، www.khamenei.ir.
۸. سید جوادی، احمد صدر، *دائرة المعارف تشیع*، تهران: انتشارات شهید سعید محبی، ۱۳۸۵ش.
۹. شعرانی، میرزا ابولحسن، *نثر طوبی یا دایرة المعارف لغات قرآن*، قم: انتشارات اسلامیہ، ۱۳۹۴ش.
۱۰. صاحبی، محمدجواد، *مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران*، تهران: انتشارات سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۴ش.
۱۱. طبیبیان، سید حمید، *فرهنگ فرزاد فارسی - عربی*، تهران: انتشارات فرزاد، ۱۳۷۸ش.
۱۲. طباطبائی، محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ۲۰جلد، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ: ۲، ۱۳۹۰ق.
۱۳. فراهیدی، عبدالرحمن الخلیل، *العین*، قم: انتشارات دار الهمجره، ۱۳۶۴ش.
۱۴. کاظمی، حسین، *کتاب سیری در تاریخ اسلام*، قم: انتشارات اشک قلم، ۱۳۸۱ش.

۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، قم: انتشارات دار الثقلین، ۱۳۹۳ش.
۱۶. *گلستان قرآن (هفته نامه)*، تهران، مرکز توسعه و ترویج فعالیت‌های قرآنی. بی تا.
۱۷. مصطفوی، محمد حسن، *التحقیق*، تهران: انتشارات مرکز نشر کتاب، ۱۳۹۹ش.
۱۸. محمدی، احسان، *گفتگوی تمدن‌ها*، تهران: انتشارات طرح نو، ۱۳۸۸ش.
۱۹. مطهری، مرتضی، *سیری در نهج‌البلاغه*، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۹۴ش.
۲۰. _____، *خدمات متقابل اسلام و ایران*، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۵ش.
۲۱. _____، *پیرامون انقلاب اسلامی*، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۷۸ش.
۲۲. موسوی لاری، سید مجتبی، *الحضارة الغربیة والحضارة الاسلامیة*، التوحید (مجله)، مؤسسه التوحید للنشر الثقافی، ۱۳۷۴ش.
۲۳. نجفی، محمد حسن بن باقر، *جواهر الکلام*، قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۹۲ش.
۲۴. هیکل، محمد خیر، *الجهاد و القتال فی السیاسه الشرعیة*، بیروت: الحمراء، ۱۴۱۷ق.
۲۵. ولایتی، علی اکبر، *پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران*، تهران، مرکز اسناد و خدمات پژوهش، ۱۳۸۲ش.
۲۶. هادوی تهرانی، مهدی، *مبانی کلامی اجتهاد*، تهران: انتشارات خانه خرد، ۱۳۸۵ش.
۲۷. _____، *ولایت و دیانت*، تهران: انتشارات خانه خرد، ۱۳۸۵ش.
۲۸. _____، *باورها و پرسش‌ها*، تهران: انتشارات خانه خرد، ۱۳۷۸ش.